

Raimonda Ragauskienė

Śmierci nie udało się pokonać

.....

Historia biologiczna książąt Radziwiłłów
na Birżach i Dubinkach
(koniec XV wieku – XVII wiek)

Śmierci
nie udało się pokonać

Raimonda Ragauskienė

Śmierci nie udało się pokonać

Historia biologiczna
książąt Radziwiłłów
na Birżach i Dubinkach
(koniec XV wieku – XVII wiek)

Kraków

© Raimonda Ragauskienė, 2020

© Księgarnia Akademicka, 2020

Tytuł oryginału: *Mirties nugaltėi nepavyko: Biržų ir Dubingių kunigaikščių Radvilų biologinė istorija (XV a. pabaiga - XVII a.),* Vilnius 2017

Z języka litewskiego przetłumaczyli: Irena Masojć i Romuald Naruniec

Recenzenci

prof. dr hab. Urszula Augustyniak (Uniwersytet Warszawski)

prof. dr hab. Andrzej Rachuba (Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN)

Wydanie książki było możliwe dzięki wsparciu Litewskiej Rady Nauki (umowa nr S-LIP-19-9), sp. z o.o. „Kvapų namai”, SA „Orlen Lietuva”, Biržų krašto muziejus „Sėla”

ISBN 978-83-8138-143-7 (druk)

ISBN 978-83-8138-624-1 (PDF)

<https://doi.org/10.12797/9788381386241>

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87

e-mail: publishing@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:

<https://akademicka.com.pl>

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA.....	9
I. DLACZEGO MAGNATERIA I DLACZEGO RADZIWIŁŁOWIE NA BIRŻACH I DUBINKACH?	11
1. Znaczenie biologicznego wymiaru egzystencji. Problematyka badawcza.....	11
2. Historiografia	20
2.1. Między historią medycyny a nową historią kulturową	20
2.2. Badania biologicznej egzystencji Radziwiłłów	24
3. Uwagi dotyczące źródeł	37
Załączniki.....	41
II. WSKAŹNIKI DEMOGRAFICZNE (RÓD – LINIA – RODZINA – JEDNOSTKA)	61
1. Ród – Radziwiłłowie.....	61
2. Linia – książęta na Birżach i Dubinkach.....	66
3. Rodziny Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach	75
3.1. Poglądy na małżeństwo i regulacje prawne.....	76
3.2. Polityka matrymonialna i model małżeństwa magnaterii WKL	82
3.2.1. Nowa polityka matrymonialna czy wymarcie?	84
3.3. „Śmierć i żona od Boga przeznaczona”: polityka matrymonialna Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach	97
3.3.1. Interesy majątkowe i polityczne	99
3.3.2. Przekonania religijne, pokrewieństwo i czynnik ludzki.....	106
3.3.3. Realizacja prawa do samodzielnego wyboru małżonka	119
3.4. Model rodziny Radziwiłłów na Birżach i Dubinkach	123
3.4.1. Powszechność małżeństwa	123
3.4.2. Wiek zawierania małżeństw i ich przebieg.....	125
3.4.3. Liczba dzieci w rodzinach.....	135
4. Średnia długość życia	146

III. „DA BÓG UMRĘ NAGLE”. CHOROBY RADZIWIŁŁÓW NA BIRŻACH I DUBINKACH	155
1. Współczesna i dawna definicja zdrowia i choroby	155
2. Pole zdrowotne Radziwiłłów	160
2.1. Dziedziczność chorób	161
2.2. Środowisko	162
2.3. Poziom opieki medycznej	173
2.4. Tryb życia	174
3. Choroby Radziwiłłów	186
3.1 Choroby zakaźne	187
3.1.1. Dżuma	189
3.1.2. Malaria	196
3.1.3. Choroby układu oddechowego i grypa	199
3.1.4. Odra, ospa wietrzna i nagminne zapalenie przyusznic	201
3.1.5. Biegunka infekcyjna, ropne choroby zakaźne, róża i choroby pasożytnicze	202
3.1.6. Gruźlica	204
3.1.7. Choroby zakaźne przenoszone drogą płciową	207
3.2. Choroby tkanki łącznej i układu mięśniowo-szkieletowego	211
3.3. Choroby układu płciowego i moczowego oraz choroby kobiece	219
3.3.1. Choroby nerek i układu moczowego	219
3.3.2. Choroby ginekologiczno-położnicze	220
3.4. Choroby układu krwionośnego i nerwowego	225
3.5. Inne choroby i objawy chorobowe	230
3.5.1. Choroby zębów	230
3.5.2. Choroby układu pokarmowego	235
3.5.3. Choroby oczu	235
3.5.4. Zaburzenia psychiczne i zaburzenia zachowania	239
IV. <i>DAT GALENUS OPES</i> : SŁUŻBA MEDYCZNA RADZIWIŁŁÓW NA BIRŻACH I DUBINKACH	245
1. Dyplomowani lekarze	246
1.1. Pierwsi lekarze Radziwiłłów (koniec XV w.-XVI w.)	246
1.2. Lekarze Radziwiłłów w XVII w.	266
1.2.1. Lekarze zatrudnieni na stałe	266
1.2.2. Lekarze przyboczni władców i innych magnatów oraz lekarze praktykujący prywatnie	285
1.2.3. Lekarze leczący Radziwiłłów za granicą i lekarze sprowadzeni z zagranicy	290
2. Cyrulicy na służbie u Radziwiłłów	294
2.1. Pierwsi cyrulicy na dworach Radziwiłłów	294

Spis treści

2.2. Leczenie chirurgiczne Radziwiłłów w XVII w.	300
2.2.1. Dyplomowani chirurdzy	300
2.2.2. Cyrulicy Radziwiłłów	302
3. Aptekarze Radziwiłłów	319
3.1. Sieć aptek zaopatrujących Radziwiłłów	319
3.2. Leki stosowane przez Radziwiłłów.....	328
3.2.1. Płynne środki lecznicze.....	335
3.2.2. Półstałe środki lecznicze.....	342
3.2.3. Stałe środki lecznicze	348
4. Pomoc medyczna świadczona przez nieprofesjonalistów.....	363
4.1. Pomoc rodziny i przyjaciół	363
4.2. Pomoc medyków ludowych i kobiet zajmujących się lecznictwem	374
5. Łąźnie i źródła termalne	382
 V. BIOGRAMY	393
1. Jerzy I Radziwiłł (ok. 1480-20 IV 1541)	395
2. Barbara Kiszczanka (ok. 1490-przed latem 1512)	397
3. Barbara Kolanka (koniec XV w.-14 IV 1550).....	397
4. Anna Radziwiłłówna-Kiszczyna (1518-pomiędzy 19 XI a 28 XII 1550).....	400
5. Mikołaj Radziwiłł „Rudy” (ok. 1515-27 IV 1584).....	402
6. Barbara Radziwiłłówna (6 XII 1522 lub 1523-8 V 1551)	404
7. Katarzyna Iwińska (1516/1517-26 V 1586).....	420
8. Mikołaj Radziwiłł (ok. VII 1545-18 XII 1589)	422
9. Krzysztof Radziwiłł „Piorun” (9 II 1547-20 XI 1603)	424
10. Barbara Radziwiłłówna (1549-1549)	428
11. Aleksandra Wiśniowiecka (ok. 1546/1547-po 8 I 1575)	429
12. Helena (Zofia) Hlebowiczówna Połowska († 1583, pomiędzy 13 I a 4 VII).....	430
13. Zofia Radziwiłłówna-Chodkiewiczowa-Dorohostajska (ok. 1576-15 VIII 1614)	431
14. Jerzy II Radziwiłł (14 XII 1578-13 II 1613)	434
15. Katarzyna Radziwiłłówna-Naruszewiczowa-Gorajska (ok. 1579-pomiędzy 21 a 24 XII 1629).....	436
16. Radziwiłłówna o nieznanym imieniu (lato 1580-przed I 1583)	444
17. Radziwiłł o nieznanym imieniu (Jan?) (ok. 1583-po I 1594)	445
18. Anna Sobkówna († 15 I 1578).....	445
19. Barbara Radziwiłłówna (przed 20 IX 1573-pocz. I 1578).....	447
20. Mikołaj Radziwiłł (przed 2 X 1575-przed 21 III 1577).....	448
21. Katarzyna Ostrogska (ok. 1559-3 VIII 1579)	449
22. Janusz I Radziwiłł (21 VII 1579-7 XI 1620).....	450
23. Katarzyna Tęczyńska-Słucka (1544-19 III 1592).....	461
24. Elżbieta Radziwiłłówna-Sapieżyna (13 XII 1583-13 X 1611)	467

Spis treści

25. Krzysztof II Radziwiłł (15 III 1585-19 IX 1640)	471
26. Elżbieta Ostrogska (ok. 1557-26 VIII 1599)	477
27. Zofia Zborowska (ok. 1586/1587-1618).....	483
28. Mikołaj Radziwiłł (urodził się na pocz. 1605 r.).....	485
29. Katarzyna Radziwiłłówna (9 VII 1607-29 I 1608)	486
30. Janusz Radziwiłł (4 X 1608-29 I 1609)	486
31. Radziwiłł/Radziwiłłówna o nieznanym imieniu (ur. ok. 1609 r.).....	486
32. Stanisław Radziwiłł (21 XII 1611-26 II 1612)	487
33. Zofia Słucka (1 V 1586-9 III 1612).....	487
34. Katarzyna Radziwiłłówna (ok. 1605?)	492
35. Elżbieta Zofia Hohenzollern (13 VII 1589-3 I 1630).....	492
36. Elżbieta Eleonora Radziwiłłówna (5 V 1615-5 VIII 1633)	495
37. Jan Jerzy Radziwiłł (24 XI 1616).....	496
38. Zofia Agnieszka Radziwiłłówna (18 V 1618-1637).....	496
39. Bogusław Radziwiłł (3 V 1620-31 XII 1669).....	497
40. Anna Kiszczanka (1593-po 24 I 1645)	508
41. Mikołaj Radziwiłł (14 IX 1610-24 XI 1611).....	519
42. Janusz II Radziwiłł (2 XII 1612-31 XII 1655).....	520
43. Katarzyna Radziwiłłówna-Hlebowiczowa (14 VII 1614-8 XII 1674).....	529
44. Jerzy Radziwiłł (27 IV 1616-8 III 1617).....	534
45. Elżbieta Radziwiłłówna (4 IX 1622-29 X 1626).....	535
46. Stefan Radziwiłł (1624-1624).....	537
47. Katarzyna Potocka (1619-1 XII 1642).....	538
48. Krzysztof Radziwiłł (k. 1638/ pocz. 1639-ok. 1641).....	540
49. Anna Maria Radziwiłłówna (przed 9 I 1640-24 III 1667).....	540
50. Mikołaj Radziwiłł (III-IV 1641).....	545
51. Maria Lupu (ok. 1625-15 I 1660)	545
52. Ludwika Karolina Radziwiłłówna (28 II 1667-23 III 1695)	549
 ZAKOŃCZENIE	 557
 BIBLIOGRAFIA	 563
 INDEKS OSOBOWY	 621
 INDEKS GEOGRAFICZNY	 651

PRZEDMOWA

iniejsza książka jest poprawionym i uzupełnionym wydaniem monografii, która ukazała się w 2017 r. po litewsku. Uwzględniono w niej wybrane – ważne dla tematyki pracy – publikacje wydane po 2017 r., poszerzono bibliografię przedmiotową. Monografia w wersji polskiej została uzupełniona o materiały faktograficzne. Poprawiłam dostrzeżone nieścisłości oraz uwzględniłam uwagi zawarte w recenzjach wydania litewskiego. Ich autorami byli: Vytautas Ališauskas, Grzegorz Błaszczyk, Jolita Sarcevičienė, Anastasija Skiepijan, Tadeusz Srogosz, Henryk Wisner. Pozytywne oceny książki były jednym z czynników, które zachęciły mnie do wydania monografii w języku polskim. Jednocześnie przyświecał mi cel, aby rozpowszechnić wyniki badań lituanistycznych w środowisku polskich badaczy przeszłości. Mam nadzieję, że moja praca okaże się interesująca i użyteczna także dla naukowców z Białorusi i Ukrainy, tym bardziej że w wersji litewskiej była ona dla większości z nich niedostępna z powodu bariery językowej, tymczasem język polski wśród badaczy interesującej mnie epoki pełni funkcję swoistej *lingua franca*.

Najważniejsza jednak przyczyna powstania polskiego wydania wynika ze wspólnego dziedzictwa – związku analizowanej problematyki ze wspólną historią dawnych Litwy i Polski. Monografia ukazuje historię biologicznej egzystencji rodu książąt Radziwiłłów z linii na Birżach i Dubinkach w okresie od końca XV do schyłku XVII w. Jak uważali ówczesi, poprzez dzieje Radziwiłłów możemy poznać historię Litwy. Książęta Radziwiłłowie na Birżach i Dubinkach należeli do tych, którzy najlepiej reprezentowali Wielkie Księstwo Litewskie oraz całą Rzeczpospolitą Obojga Narodów.

Biologiczne aspekty życia ludzkiego, takie jak: zdrowie fizyczne i psychiczne, długość życia, przyczyna śmierci, struktura rodziny i jej model – są ważną częścią

historii społeczeństw. Nie można zatem ignorować tej tematyki w badaniach nad dawną historią Litwy. Niniejsza monografia jest wynikiem kompleksowego, interdyscyplinarnego badania. Uwzględnia ono trzy wymiary – historyczny, demograficzny i medyczny – dziejów Radziwiłłów linii birżańsko-dubińskiej. Objęło ono siedem pokoleń, 16 rodzin, 52 przedstawicieli tego rodu. Zbadałam wskaźniki ich potencjału biologicznego, zanalizowałam dolegliwości i choroby, zastosowane sposoby leczenia i zażywane leki oraz przyczyny śmierci. Scharakteryzowałam personel medyczny, który świadczył usługi Radziwiłłom. Opracowałam, zamieszczone na końcu książki, zestawienie osobowe, czyli biogramy zawierające dane biologiczne i zdrowotne wszystkich rozpoznanych książąt na Birżach i Dubinkach: nieletnich i dorosłych, mężczyzn i kobiet.

Podobnie jak dla nas obecnie, tak dla dawno zmarłych Radziwiłłów zdrowie zarówno własne, jak i najbliższych było jedną z największych wartości. Ze wszystkich sił trzymali się życia, próbując niemal przewyciężyć nawet śmierć. Zgłębianie tego aspektu jest specyficznym doświadczeniem dla badacza, który – chcąc nie chcąc – za pośrednictwem poznawanych źródeł przybliży się do lęków, bólu bezsilności wobec śmierci i rozpacz po odejściu najbliższych, jakie stały się udziałem ludzi dawnych wieków. Mam nadzieję, że to trudne dla mnie doświadczenie okaże się jednak owocne i pozytywne w wymiarze badawczym.

Stawiając ostatnie kropki w niniejszej książce, pragnę spełnić przyjemny obowiązek podziękowania wszystkim, którzy przyczynili się do jej powstania. Możliwość opublikowania monografii po polsku zawdzięczam udzielonemu przez Litewską Radę Nauki finansowaniu (umowa nr S-LIP-19-9). Jej wydanie wsparła również firma „Kvapų namai”, a podziękowania kieruję do Pani Dyrektora Rūty Daunoravičienė. Jestem wdzięczna za pomoc w wydaniu książki spółce „Orlen Lietuva”. Za pomoc bardzo dziękuję Dyrektorowi Muzeum Krajoznawczego w Birżach Gintarasowi Butkevičiusowi i jego zastępczyni – Pani Edicie Lansbergienė. Szczególne słowa podziękowania kieruję do tłumaczy książki: do Pani Doktor Ireny Masojć i Pana Doktora Romualda Naruńca. Wykonali oni ogromną pracę, w krótkim czasie dokonując przekładu tekstu pokażnej objętości. Składałam podziękowania również recenzentom polskiego wydania: Pani Profesor Urszuli Augustyniak i Panu Profesorowi Andrzejowi Rachubie. Podziękowania składałam wydawcom: Prezesowi Wydawnictwa Księgarnia Akademicka Adamowi Lejczakowi za to, że podjął się wydania mojej monografii, jak również pracownikom tegoż Wydawnictwa, którzy przyczynili się do jej zredagowania, a szczególnie redaktorce prowadzącej – Pani Dianie Halidzie.

I.

DLACZEGO MAGNATERIA I DLACZEGO RADZIWIŁŁOWIE NA BIRŻACH I DUBINKACH?

1. ZNACZENIE BIOLOGICZNEGO WYMIARU EGZYSTENCJI. PROBLEMATYKA BADAWCZA

 każdej epoce historycznej i w każdym społeczeństwie do najważniejszych elementów ludzkiego bytowania należą takie aspekty naturalne i społeczne jak zdrowie fizyczne i psychiczne, długość życia, najczęstsze przyczyny śmierci, struktura rodziny. W historiografii¹ całość tych elementów przyjęło się określać jako biologiczny wymiar historii lub jako parametry biologicznej egzystencji człowieka. Społeczeństwo Wielkiego Księstwa Litewskiego (dalej – WKL, Litwy) we wczesnym okresie nowożytności nie stanowi pod tym względem wyjątku. Już pobieżne spojrzenie na zachowane źródła pisane wskazuje, że jedno z najważniejszych miejsc wśród wartości ówczesnego społeczeństwa zajmowało zdrowie. Życzenie zdrowia i długich lat życia było powszechnym zwrotem, nawet w korespondencji oficjalnej. Zdrowie stanowiło temat rozmów i wzajemnych porad, bez względu na płeć. Było też intencją modlitw, w których proszono o zdrowie dla siebie i swoich bliskich. Wstąpienie w udany i społecznie uznawany związek małżeński, spłodzenie potomstwa, utrzymanie rodziny było na dawnej Litwie dążeniem zarówno mężczyzn, jak

¹ Teoretyczne kwestie biologicznej egzystencji w postmodernistycznej historiografii zostały omówione w: T. Srogosz, *Między biologiczną egzystencją człowieka w dziejach a historią nauki*, Częstochowa 2003, s. 13-160.

i kobiet². Nie mniej ważny był kres egzystencji ziemskiej człowieka, a w życiu codziennym i w kulturze WKL był on na różne sposoby zaznaczany³.

Czynniki określające biologiczną egzystencję są ściśle powiązane z uwarunkowaniami społecznymi i ekonomicznymi oraz z kontekstem kulturowym⁴. W dawnych społeczeństwach europejskich ludzie żyli krócej, lecz chorowali i cierpieli w znacznie większym stopniu niż obecnie. Urbanizacja i uprzemysłowienie przyczyniły się do powstania nowych chorób i epidemii, a wojny i handel przeniosły je w nowe miejsca⁵. Poszczególne parametry biologiczne nierzadko zmieniały się niezależnie od działalności człowieka. Szczególnie widać to w przypadku schorzeń i chorób. Z biegiem czasu zostały przekroczone granice gatunku i zwierzęta podzieliły się z ludźmi niektórymi chorobami (ponad 60 chorób przenoszonych przez psy, 50 przez bydło, niemało przez owce, trzodę chlewną oraz drób). Badanie historii zdrowia społeczeństwa w różnych okresach, jego demograficznych i innych wskaźników ma nie tylko wartość poznawczą, lecz również praktyczną. Na przestrzeni wieków zmieniał się pogląd na parametry biologicznej egzystencji. Społeczeństwa starej Europy często miały inny stosunek do chorób i niepełnosprawności, odmiennie pojmowały dewiację i śmierć⁶. Uwzględniano jedynie model przeobrażeń biologicznych, zasadniczo różniła się klasyfikacja chorób i zaburzeń zdrowia⁷. Zmiana koncepcji zdrowia wpływała na cele i środki leczenia. Modyfikacje dotyczyły również struktury rodziny i jej modeli.

- 2 R. Ragauskienė, A. Ragauskas, *Barboros Radvilaitės laiškai Žygimantui Augustui ir kitiems. Studija apie XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moterų korespondenciją*, Vilnius 2001, s. 74-79.
- 3 M. Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI-XVII a.*, Aidai 2008.
- 4 J. Vallin, G. Caselli, P. Surault, *Sociocultural Factors and Attitudes Regarding the Body and Health*, [w:] *Demography: Analysis and Synthesis. A Treatise in Population Studies*, vol. 2, eds. G. Caselli, J. Vallin, G. Wunsch, Boston 2006, s. 151.
- 5 A. Rooney, *The Story of Medicine. From Early Healing to the Miracles of Modern Medicine*, London 2011, s. 7.
- 6 M. Foucault, *The Birth of the Clinic. An Archeology of Medical Perception*, transl. A. M. Sheridan, London–New York 2003, s. 141, 172-175; J. Domaradzki, *O definicjach zdrowia i choroby*, „Folia Medica Lodziensia” T. 40, 2013, nr 1, s. 5-29.
- 7 Współczesna międzynarodowa klasyfikacja chorób obejmuje pojęcie zdrowia biomedycznego, psychobiosocjalnego i postmodernistycznego. G. Raila [et al.], *Tarptautinė ligų klasifikacija ir mediciniškai nepaaiškinami negalavimai*, „Kultūra ir visuomenė. Socialinių tyrimų žurnalas” T. 1, 2013, Nr. 4, s. 37-64; J. Viluckienė, *Negalios sampratos raida medicininėje sociologijoje*, „Filosofija. Sociologija” T. 24, 2013, Nr. 4, s. 209-216.

Wiedza o różnych parametrach ludzkiej egzystencji, ich zmianach i wpływie na mentalność dawnych społeczeństw nie zajmowała – jak dotychczas – poczesnego miejsca w całościowym zbiorze wiedzy historycznej⁸. Zestawiając wszechstronność historii z różnorodnością życia, Fernand Braudel (1902-1985) twierdził, że dotknięcie którejś z biologicznych podstaw trwania społeczeństwa jest sięgnięciem do głębi jego struktur⁹. Choć mogłoby się wydawać, że doniosłość tej problematyki jest oczywista już w akcentowanym przez Marc Blocha (1886-1944) holistycznym ujęciu przeszłości, to jednak zagadnienia biologicznego stanu społeczeństwa w przypadku badań nad dziejami WKL ciągle pozostają na marginesie. Nawet awangardowy nurt posthumanistyczny w historiografii nie zainspirował w tym względzie do przełomu¹⁰. Wciąż nie ma podstawowych zasobów wiedzy umożliwiających syntetyczne, oparte na metodzie porównawczo-statystycznej ujęcie tej problematyki¹¹. Brakuje również wyczerpujących badań dotyczących biologicznego stanu poszczególnych kategorii społecznych. Pozwoliłyby one na ustalenie np.: jaka była średnia długość życia, jakie choroby dominowały i jaka była zależność zdrowia/chorób od przynależności stanowej.

W niniejszej pracy uwaga badawcza jest skupiona na „małej historii biologicznej”. Moim celem jest wydobywanie aspektów biologicznego funkcjonowania najbardziej wpływowego rodu magnackiego WKL – linii Radziwiłłów na Bieżach i Dubinkach. W tym celu przeanalizowałam dane 52 przedstawicieli rodu Radziwiłłów, pochodzących z 16 rodzin w siedmiu pokoleniach, żyjących na przełomie dwóch pierwszych wieków okresu nowożytności. Zastosowałam tradycyjną w badaniach genealogicznych zasadę, zgodnie z którą przynależność rodzinną określa się według linii męskiej. Dokonałam analizy mikrodemograficznej danych¹². Polega ona na badaniu małej grupy: zanalizowałam wskaźniki urodzin, śmierci, związków małżeńskich, rozwodów, reprodukcji Radziwiłłów.

8 W. Kaczorowski, *Wymiar biologiczny w badaniach historycznych oraz politologicznych*, [w:] *Na obrzeżach polityki*, cz. 7, red. M. Kosman, Poznań 2009, s. 55-74.

9 F. Braudel, *Historia i trwanie*, przeł. B. Geremek, Warszawa 1971, s. 219.

10 E. Domańska, *Historia w kontekście posthumanistyki*, „Historyka. Studia Metodologiczne” T. 45, 2015, s. 6; M. Praczyk, *Czy historia się ekologizuje? Polska historiografia współczesna wobec natury*, „Historyka. Studia Metodologiczne” T. 45, 2015, s. 46-47.

11 K. Zuba, *Michał Kazimierz Radziwiłł (1702-1762) – portret psychofizyczny*, „Medycyna Nowożytna. Studia nad Historią Medycyny” T. 9, 2002, z. 1/2, s. 53.

12 F. C. Billari, *Integrating Macro- and Micro-level Approaches in the Explanation of Population Change*, „Population Studies. A Journal of Demography” Vol. 69, 2015, No. 1, s. 11-20.

Skoncentrowanie się na tak ściśle określonym i wąskim przedmiocie badań pozwoliło na uściślenie liczebności magnatów z tej linii i ich cech demograficznych. Jednakże ze względu na małą liczbę przypadków nie zawsze dało się uzyskać znaczące statystycznie wyniki. Kilka wyraźnie wyróżniających się przypadków wykraczało poza średnią, dlatego w celu uzyskania dokładnych danych brałam pod uwagę wskaźniki większości. Posługiwanie się taką metodą badań jest szczególnie ważne przy analizie problematyki rodzinnej magnaterii WKL, ponieważ brakuje dla niej źródeł (np. metrykalnych ksiąg parafialnych) pozwalających na stosowanie metod statystycznych¹³. Mikrodemografia Radziwiłłów jest ważna dla rozpoznania motywacji zachowań i postaw ważnych z punktu widzenia demograficznego, np. decyzji o posiadaniu dzieci, oraz możliwości wywierania wpływu na te decyzje przez otoczenie¹⁴. Udało mi się ustalić objawy chorób niektórych Radziwiłłów i w przybliżeniu je rozpoznać. Dokładniejsze diagnozowanie chorób magnatów, żyjących przed 350-500 laty, jest skomplikowane ze względu na braki w źródłach, zarówno tych o charakterze ogólnym, jak i specjalistycznych medycznych, oraz ze względu na ich chronologiczną nieciągłość. W XVI-XVII w. lekarze nie zawsze potrafili zdiagnozować choroby, mogły się też zmieniać objawy kliniczne, co wyjaśniają współczesne ujęcia genezy chorób i tzw. nowych chorób. Szczególnie duże znaczenie miały zmiany w ekosystemie. Na przykład choroby zakaźne zawsze dotyczą zarówno jednostki, jak i populacji, która łączy się z szerszym środowiskiem naturalnym i stanowi społeczeństwo. Gdy genezę zastanych chorób i możliwości powstania nowych objaśnia się w kilku aspektach, np. historycznym, ekologicznym i dynamicznym, powstaje pytanie: „Czy choroby mają historię?” lub „W jakim stopniu, jak i dlaczego choroby ulegały zmianom w poszczególnych okresach historycznych?”¹⁵. O tym, że choroby są zjawiskiem historycznym, świadczą np. zanik epidemii tyfusu plamistego oraz dżumy lub zmiany objawów kiły, obserwowane do połowy XVI w. Na ile pozwoliły na to źródła, uwzględniona została specyfika stylu życia Radziwiłłów: ich środowisko społeczne, sposób od-

13 I. Dacka-Górzyńska, *O nieznanym dzieciach magnaterii polskiej w świetle parafialnych metryk zmarłych kościoła św. Krzyża w Warszawie z lat 1670-1801. Wybrane przykłady*, „Przegląd Historyczny” T. 102, 2011, z. 3, s. 461-484.

14 V. Kanopienė, *Socialinė demografija*, Vilnius 2008, s. 21.

15 P. O. Méthot, B. Fantini, *Medicine and Ecology. Historical and Critical Perspectives on the Concept of „Emerging disease”*, „Archives Internationales d'Histoires des Sciences” Vol. 64, 2014, s. 213.

Niniejsza książka jest poprawionym i uzupełnionym wydaniem monografii opublikowanej w języku litewskim z 2017 r. Ukazuje historię biologicznej egzystencji rodu książąt Radziwiłłów z linii na Birżach i Dubinkach, istniejącej od końca XV do schyłku XVII w. Jak mawiali ówczesi, w imieniu Radziwiłłów poznajemy Litwę. Książęta Radziwiłłowie na Birżach i Dubinkach należeli do tych, którzy najlepiej reprezentowali Wielkie Księstwo Litewskie oraz Rzeczpospolitą Obojga Narodów. Dzieje rodu są obiektem zainteresowania i badań nie tylko historyków litewskich, lecz również polskich (zwłaszcza że opisywani magnaci używali języka polskiego) i pochodzących z innych krajów.

Monografia jest kompleksowym, interdyscyplinarnym badaniem naukowym, w którym z uwzględnieniem trzech najważniejszych segmentów – historycznego, demograficznego i medycznego – zostały ukazane dane 7 pokoleń, 16 rodzin, 52 przedstawicieli rodu Radziwiłłów z linii na Birżach i Dubinkach. Zbadano wskaźniki potencjału biologicznego, poddano analizie niedomagania i choroby, stosowane sposoby leczenia i zażywane leki oraz przyczyny śmierci. Scharakteryzowano też personel medyczny, który świadczył usługi Radziwiłłom. Opracowanie kończy analiza osobowa, czyli biogramy biologiczne wszystkich ustalonych książąt na Birżach i Dubinkach, małoletnich i dorosłych, mężczyzn i kobiet. Na podstawie przeprowadzonych studiów stwierdzono, że wskaźniki historii biologicznej – zdrowie fizyczne i psychiczne, długość życia, przyczyna śmierci, struktura rodziny i jej model – są ważną częścią historii integralnej, znacznie pogłębiającą wiedzę o przeszłości społeczeństwa.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-143-7

9 788381 381437

*In quorum fidem presentes manu nostra subscriptas et
In manus vestras. Vltimo Anno Domini Millesimo Sex-
centis Quinto die Vigesima Octava Mensis Julij.*

Bohuslaus Radziwill dux

